

Utvärdering av AKKTIV KomIgång – en studie av föräldrars och kursledares upplevelser av en kommunikationskurs

Margareta Andersson

Sammanfattning. Syftet med studien var att undersöka föräldrars och kursledares upplevelser av kursen AKKTIV KomIgång (Alternativ och Kompletterande Kommunikation – Tidig InterVention). KomIgång riktar sig till föräldrar som har barn i förskoleålder med omfattande kommunikationssvårigheter och syftar till att ge föräldrarna kunskap om olika aspekter av kommunikation, kommunikationsutveckling och AKK. Såväl kvalitativa som kvantitativa metoder användes. Enskilda intervjuer och parintervjuer med sammanlagt nio personer genomfördes och 54 kursenkäter ifyllda av föräldrar utvärderades. Resultaten visar att både föräldrar och kursledare upplever att KomIgång är en lämplig tidig intervention för föräldrar till barn som har kommunikationssvårigheter och att det är viktigt att föräldrar får ta del av kursen innan de går vidare med övrig AKK-intervention. Det är viktigt att olika personalgrupper inom habiliteringen har kännedom om kursen så att föräldrar får information och uppmuntras att delta. Framtida forskning, användning och utveckling av KomIgång-kursen diskuteras.

Abstract. The aim of the study was to evaluate parents and course directors' experiences of the AKKTIV ComAlong-course (Augmentative and Alternative Communication – Early Intervention). ComAlong targets parents of pre-school children with extensive communication difficulties and aims to give parents knowledge about different aspects of communication, communication development and AAC. Both qualitative and quantitative methods were used. Individual interviews and pair-interviews with totally nine persons were performed and 54 course questionnaires filled in by parents were evaluated. The results show that both parents and course directors perceive ComAlong as suitable early intervention for parents to children with communication difficulties. It is important that parents participate in ComAlong before they proceed with other AAC-intervention. It is also important that persons with different professions within the habilitation services have knowledge about the course so that parents are informed and encouraged to participate. Future research, use and development of the ComAlong-course are discussed.

”Just as a dance couldn't possibly be a dance unless people moved to it, so language doesn't become communication until people grow to understand and express it back. It has to be a two-way exchange.

This is why “communicating” is an action word” (Staeheley, 2000, s. 1).

Förmågan att kommunicera är en av de saker som gör oss till människor. Rätten att kommunicera för personer med funktionshinder tas bland annat upp i *Guidelines for meeting the communication needs of persons with severe disabilities* (ASHA, 1992). I *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)* med svensk översättning *Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa* (Socialstyrelsen, 2003), det verktyg som används som arbetsmodell inom svensk habiliteringsverksamhet, utgör kommunikation en av domänerna.

Ett generellt antagande om barns språkutveckling är att den är beroende av biologiska och kognitiva förutsättningar hos barnet och att det krävs en språkligt stimulerande omgivning (Nettelbladt & Salameh, 2007). Föräldrar har en mycket viktig funktion när det gäller att skapa en stimulerande kommunikationsmiljö (Bishop, 1997). Vad är det då som händer i kommunikationen mellan föräldrar och barn med mer omfattande kommunikationssvårigheter? Barn med kommunikationssvårigheter kan vara mindre förutsägbara i sin kommunikation, svårare att tolka och mindre benägna att ge respons jämfört med barn som inte har kommunikationssvårigheter (McCollum & Hemmeter, 1997). Föräldrars sätt att kommunicera med barn som har olika typer av kommunikationssvårigheter beskrivs i litteraturen som dominerande och didaktiskt (Kent Walsh & McNaughton, 2005; Pennington & Thomson, 2007). Kommunikationen fokuserar ofta på sådant som redan är känt, föräldrarna ställer ja- och nejfrågor som de redan vet svaret på och tar störst utrymme i samtalet vad gäller antal ord och yttrandelängd (Ferm, 2006). Mahoney och Powell (1988) beskriver att föräldrar till barn med kommunikationssvårigheter tenderar att ge mindre respons till sina barn än föräldrar till barn som inte har kommunikationssvårigheter. Detta kan bero på att föräldrarna missar barnens kommunikativa initiativ vilket i förlängningen kan ha en negativ inverkan på barnets kommunikativa utveckling. Brister i kommunikationen mellan barnet och människor i dess närhet, däribland föräldrarna, kan också leda till missförstånd, frustration och utagerande beteende hos barnet (Donenberg & Baker, 1993). I en studie av Ello och Donovan (2005) deltog 64 föräldrar till barn med måttliga till svåra kommunikationssvårigheter. Studien visade bland annat att kommunikationssvårigheter hos barnet relaterar till upplevelse av stress hos föräldern. Föräldrar till barn med mer omfattande kommunikationssvårigheter upplevde en högre grad av stress än föräldrar till barn med måttliga svårigheter.

I en studie av Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker & Wheedon (1998) jämfördes fyra studier av tidig intervention, där två av studierna handlade om behandlingsprogram direkt riktade till barnen och två om program riktade till föräldrar. Författarna konstaterade bland annat att individuell träning med barnet inte är tillräckligt. För att barnets kommunikationsutveckling ska påverkas i positiv riktning bör föräldrar involveras på ett mer direkt sätt i interventionen. För att en förälder ska kunna interagera med sitt barn utifrån barnets förutsättningar måste föräldern få stöd och möjlighet att lära sig om sitt och barnets sätt att kommunicera. Mahoney et al. fann att om föräldern inte förändrade sitt sätt att kommunicera så spelade det ingen roll vilken interventionsmodell man använde. Föräldrars sätt att ge sina barn respons var av mycket stor betydelse. Tidig intervention med delaktiga föräldrar ger ökad möjlighet till generalisering av ny kunskap för både barn och föräldrar eftersom interventionen blir en kontinuerlig del av vardagen (Kaiser, 1993). Kaiser menar också att föräldradeltagande och etablering av ett positivt kommunikationsmönster ger effekter inom fler områden än de som interventionen primärt fokuserar, till exempel barnets kognitiva utveckling och relationen mellan föräldern och barnet. Kunskap som denna har gjort att intervention riktad mot kommunikation numera ofta involverar viktiga personer i barnets omgivning.

Barn som har omfattande kommunikationssvårigheter har behov av alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). Det är viktigt att AKK kopplas till barnets tidiga språk- och kommunikationsutveckling (Romski & Sevcik, 2005); tidig AKK-intervention och tidig kommunikationsintervention bör länkas samman (Wilder, Axelsson & Granlund, 2004). Hur bra det fungerar att kommunicera med ett barn som använder AKK beror på barnets färdigheter men också på kunskaper och färdigheter hos kommunikationspartnern (Kent-Walsh & McNaughton, 2005; King, Batorowicz & Shepherd, 2008; Thunberg, 2007a). Personer i barnets omgivning har en viktig roll och ett stort ansvar i interaktionen med barnet och behöver stöd och kompetens för att klara detta (Ferm & Thunberg, 2008).

The Hanen Program (www.hanen.org) är en kommunikationsintervention för barn, där familjen står i centrum. Föräldrarna deltar aktivt i interventionen som ska starta så tidigt som möjligt. Hanen avser att ge föräldrar redskap för att kunna kommunicera med sina barn. De olika program som ingår i Hanen har utvärderats på olika sätt (Baxendale & Hesketh, 2003; Baxendale, Frankham & Hesketh, 1997; Girolametto, Greenberg & Manolsson, 1986, m.fl.). En svensk utvärdering av en Hanen-utbildning har gjorts i Region Skåne. Utvärderingen involverade 29 föräldrar till barn med kommunikationssvårigheter och utgick från kursutvärderingar som fyllts i efter utbildningen. Utvärderingen visade att alla föräldrar utom en var mycket positiva. Samtliga föräldrar ansåg att deras sätt att kommunicera med sitt barn förändrats och 85 % av föräldrarna ansåg att barnets kommunikation förändrats i något avseende. Exempel på effekter av utbildningen och vad man lärt sig var till exempel att låta barnet leda samtalen mer, att fokusera mer på barnets starka sidor än de svaga samt att föräldrarna upplevde att de blivit mer tålmodiga som samtalspartners (Holck, 2006). I en brittisk fokusgruppstudie (Pennington & Thomson, 2007) utvärderades en Hanen-utbildning med avseende på användbarhet och potentiella effekter av programmet när det gäller kommunikation mellan mödrar och barn med kommunikationssvårigheter. Genom att intervjua 16 logopedier i fyra fokusgrupper undersöktes logopedernas erfarenhet av att arbeta med Hanen och deras åsikter om programmets effektivitet. Logopederna ansåg att kommunikationen mellan mödrarna och barnen förändrats på ett positivt sätt. Man ansåg att mödrarna utvecklat nya strategier för att kommunicera med sina barn och att deras självförtroende ökat. Genom utbildningen fick mödrarna ökad kunskap om sitt barns kommunikation och därmed bättre förutsättningar att ”möta” barnet och stimulera barnets utveckling. Kursledarna ansåg också att programmet var positivt ur professionell synvinkel. Man upplevde att samarbetet med de föräldrar som deltog i programmet stärktes med avseende på målformulering och fortsatt planering av intervention.

AKKTIV-projektet (Tidig intervention till föräldrar som har barn med omfattande kommunikationssvårigheter) drivs av DART - Kommunikations- och dataresurscenter vid Drottning Silvias Barn- och ungdomssjukhus och Handikappförvaltningen sedan 2005 (Thunberg, 2007b). Inom ramen för AKKTIV ges en grundkurs i kommunikation riktad till föräldrar som har barn med omfattande kommunikationssvårigheter, KomIgång. Kursen gavs första gången 2006. Kursens innehåll inspirerades av bland annat The Hanen Program och Kom-kIT-materialet (Kunskap om Kommunikationsstöd och IT för personer med autism) (Ask, Carlstrand & Thunberg, 2003). Sedan hösten 2008 erbjuds KomIgång inom samtliga habiliteringsområden i Västra Götalandsregionen. Sammanlagt nio kurser har genomförts på fyra olika orter under 2006-2008 och sammanlagt 65 föräldrar har deltagit i kurserna. Inom AKKTIV pågår också ett forskningsprojekt. Samtliga föräldrar som anmäler sig till kursen tillfrågas om deltagande i forskningsprojektet. Sedan första kursen hölls har ca 50 % av alla föräldrar som deltagit i KomIgång tackat ja till att också medverka i forskningen. KomIgång innehåller åtta kurstillfällen à två timmar. KomIgång syftar till att ge föräldrar ökad kunskap om kommunikation och innehåller följande kursmoment:

- Presentation av deltagare, kursregler, genomgång av begreppet kommunikation.
- Barns kommunikationsutveckling.
- Att vara kommunikationspartner till sitt barn.
- Lek.
- AKK: olika typer samt ordförråd i AKK.
- Hur får man AKK att fungera i verkligheten?
- Att använda datorn för att tillverka kommunikationsstöd.
- Barns kommunikativa rättigheter.

Lekens betydelse för barnets kommunikativa utveckling, och möjligheterna till lek mellan föräldrar och barn i hemmiljö, betonas särskilt. Leken är som regel lustbetonad och ”tränar” perceptuella, emotionella, fysiska, intellektuella och sociala förmågor utan att barnet upplever att det befinner sig i en träningsituation (Brodin & Lindstrand, 2007). Kursdeltagarna får efter varje kurstillfälle en hemuppgift. En hemuppgift är till exempel att föräldrarna till barnet får kommunicera sinsemellan med en kommunikationskarta. Föräldrarna kan sedan gå vidare med kursen KomHem där man fokuserar mer på kommunikation med det egna barnet.

För att utvärdera olika delar av AKKTIV-projektet har flera magisterarbeten i logopedi genomförts. Två av dessa är relevanta för föreliggande studie. Karlsson och Melltorp (2006) fann att föräldrar som gått KomIgång upplevt interventionen som positiv. Samspel och kommunikation i familjerna hade utvecklats och samtliga barn som grupp uppvisade en signifikant förbättrad kommunikation. Carlson och Eriksson (2008) fann att de bildbaserade kommunikationskartor som används i KomIgång är ett värdefullt inslag i kursen. Genom att ”pekprata”, det vill säga att själva peka på bilderna på kommunikationskartorna när dessa användes tillsammans med barnen, fick föräldrarna en ökad förståelse för hur kommunikation med AKK fungerar. Det var dock inte alla deltagare som upplevde en förändring i kommunikationen med barnet.

Vikten av att utvärdera interventionsprogram som riktar sig till föräldrar som har barn med kommunikationssvårigheter lyfts fram av Bagnato (2007). Det är viktigt att beskriva innehåll och utfall av insatser. Föräldrar och barn har rätt till evidensbaserad vård och beslutsfattare måste hållas underrättade om nyttan av olika typer av insatser (Schlosser, 2003). Det som fungerat bra ska utvecklas och bli ännu bättre och det som fungerat mindre bra, eller till och med dåligt, ska förändras eller uteslutas.

Metoderna för utvärdering kan se olika ut och intervjun är en möjlig väg. Den kvalitativa och explorativa forskningsintervjun har som mål att få en bild av olika aspekter av den intervjuades livsvärld. En eller flera frågor, ett område eller ett sammansatt fenomen kan kartläggas. Fenomenologin intresserar sig för att klargöra både det som framträder och det sätt på vilket det framträder. Det osynliga görs synligt. Den kvalitativa intervjun är fokuserad, det vill säga varken strängt strukturerad med standardiserade frågor eller helt ”icke styrande” (Kvale, 1997). Intervjuer kan ske i grupp eller enskilt. Fördelen med gruppintervjuer är bland annat att en bredare skala av idéer kommer fram än i en individuell intervju (Wibeck, 2000). En typ av gruppintervju är så kallade fokusgrupper. I fokusgrupper undersöks attityder, åsikter och idéer kring ett fenomen av flera människor tillsammans. Dynamiken i gruppen stimulerar deltagarna att tänka och reflektera kring olika fenomen på nya sätt. Rätt genomförd är fokusgrupper en vänlig och respektfull undersökningsmetod (Morgan, 1997). Intervjuer med två eller fler personer samtidigt ställer stora krav på intervjuaren. Det är hennes eller hans ansvar att fördela samtalsutrymmet på ett sätt som gör att samtliga deltagare känner sig bekväma i intervjusituationen. Enligt Kvale är fördelen med enskilda intervjuer, där endast intervjuaren och den intervjuade möts, att den intervjuade säkerställs rätten att komma till tals och att det kan vara enklare att diskutera personliga ämnen. Ett alternativ till enskilda intervjuer och fokusgrupper är att intervjua två personer kring ett specifikt ämne samtidigt. Man kan tänka sig att parintervjuer av detta slag rymmer många av fokusgruppens fördelar. De två personerna stimuleras att dela upplevelser med varandra och intervjuaren. Intervjun kan ta formen av ett samtal och det kan vara enklare att tala om privata angelägenheter när man är tre personer än om man är fler. Wibeck diskuterar följder av att intervjuade personer känner varandra och det finns både för- och nackdelar med detta. Fördelarna är att det kan bli en avslappnad stämning, att diskussionen känns trygg och att deltagarna vågar delge varandra sina åsikter. Nackdelarna är att de som är tystlåtna kan bli mer tystlåtna och att en mer dominant part kan ta över samtalen. En relation i en samtalsdyad, där två personer möts, kan

vara antingen komplementär där den enes utrymme är större än den andres, eller symmetrisk där båda personernas livsrum är jämbördiga (Svedberg, 1992).

Intervjumaterial kan analyseras på olika sätt. Innehållsanalys innebär att man kodar det insamlade materialet för att söka och finna tendenser och mönster i materialet (Hartman, 2001; Wibeck, 2000). Valet av analysmetod beror bland annat på vilka områden man vill rikta uppmärksamheten mot och vilka behov man har när det gäller att bearbeta och sammanfatta insamlad data. Trovärdighet används inom kvalitativ forskning som överordnat begrepp för tillförlitlighet, pålitlighet och överförbarhet (Graneheim & Lundman, 2004). För att uppnå tillförlitlighet är det bland annat viktigt att välja lämplig forskningsmetod och att kunna verifiera analysen, vilket kräver tillräckligt mycket data och att data är erforderligt redovisad. Likaså är det viktigt att forskaren är medveten om sin egen förförståelse av ämnet. För att uppnå pålitlighet krävs bland annat att den tekniska utrustningen fungerar och att data samlas in på samma sätt vid olika datainsamlingstillfällen. Överförbarhet handlar om huruvida datainsamlings- och analysprocessen beskrivs utförligt och om fynden är möjliga att överföra till andra individer och grupper än de som studerats.

Syftet med föreliggande studie var att efter tre års genomförande av KomIgång beskriva och utvärdera föräldrars och kursledares upplevelser av kursen. Detta för att kunna ge återkoppling till det utvecklingsarbete av kurskonceptet som pågår.

Metod

Studien hade en mixad design och innehöll både kvalitativa och kvantitativa metoder. En explorativ intervjustudie utifrån det fenomenologiska tänkandet i kvalitativ forskning genomfördes. I denna del kombinerades grunder för fokusgruppsmetoden (Morgan, 1997; Wibeck, 2000) och forskningsintervjun (Kvale, 1997) med Burnards metod för analys av intervjuer (Burnard, 1991). Metoden baserades på att det är deltagarnas egna ord som ligger till grund för analysen och den naturliga mänskliga viljan att samtala, så kallad ekologisk validitet eller validitet i levande livet (Wibeck). En kursutvärderingsenkät ifylld av föräldrar, innehållande såväl skalfrågor som mer öppna frågor, sammanställdes och analyserades också. Data inhämtades från olika källor. På så sätt uppkom så kallad triangulering (Pring, 2005). Triangulering ökar en studies tillförlitlighet.

Deltagare

Tretton personer (två kursutvecklare/kursledare, sex föräldrar och fem kursledare) tillfrågades om att delta i studien. Nio personer önskade och hade möjlighet att delta. Två kursutvecklare/kursledare och en förälder har deltagit i förintervjuer. Fyra kursledare och två föräldrar har sedan intervjuats i par. Deltagarna presenteras i tabell 1.

Tabell 1

Intervjuade personer

Intervjuade	Förintervjuer				Parintervjuer	
	Förälder	Kursutvecklare/ Kursledare	Kursutvecklare/ Kursledare	Föräldrar i par	Kursledare par 1	Kursledare par 2
Kön	♀	♀	♀	♀ och ♀	♀ och ♀	♀ och ♀
Plats för intervju	Hemmet	DART	DART	Ort B	Ort A	Ort B
Yrke	Okänt	Logoped	Logoped	Sjuksköterska	SP+AT*	Logopeder

Kurs genomförd	2007	2005-2008	2005-2008	resp. undersköterska 2007 resp. 2008	2007-2008	2007 resp. 2007-2008
----------------	------	-----------	-----------	--------------------------------------	-----------	----------------------

Notering: SP=specialpedagog, AT=arbetsterapeut.

Deltagarna rekryterades från Regionhabiliteringen vid Drottning Silvias barn- och ungdomssjukhus och från habiliteringen inom Handikappförvaltningen i Västra Götalandsregionen. De kursutvecklare/kursledare som deltog i förintervjuerna kontaktades av författaren. Föräldern som deltog i förintervjun kontaktades först av sin habiliteringslogoped, därefter av författaren.

Kriteriet för deltagande för föräldrarna var att de inte skulle ingå i någon annan forskning inom ramen för AKKTIV. Föräldrarna kontaktades via sin habiliteringslogoped. Denna tillfrågade föräldern om han eller hon var intresserad av att få mer information om studien. Författaren kontaktade därefter de föräldrar som var intresserade. De två föräldrar som deltog i parintervjun hade barn i olika åldrar (4 och 7 år) med olika diagnoser och olika typer av kommunikationssvårigheter. Båda föräldrarna hade före kursstart erfarenhet av att kommunicera med sina respektive barn med tecken som AKK (TAKK), fotografier och andra bilder. Det ena barnet gick i förskola och det andra barnet gick första terminen i särskola samt deltog i vanlig fritidsverksamhet. Föräldrarna hade deltagit i olika KomIgång-kurser och kände inte varandra.

Kriteriet för deltagande i studien för kursledarna var att de inte haft någon inblandning i arbetet med att ta fram kursen eller på annat sätt varit delaktiga i projektarbetet inom AKKTIV. Samtliga kursledare som deltog i parintervjuerna arbetade inom barn- och ungdomshabilitering. De hade deltagit i AKKTIVs kursledarutbildning och varit kursledare för KomIgång under 2007-2008. Två kursledare arbetade tillsammans i ett länsövergripande team en dag i veckan (par 1). Två kursledare arbetade i var sitt geografiskt team (par 2). En kursledare hade genomfört en KomIgång-kurs, övriga hade genomfört två kurser vardera. Kursledarna hade gått kursledarutbildningen tillsammans. Par 1 hade genomfört två KomIgång-kurser tillsammans och par 2 hade genomfört en kurs tillsammans.

Författaren hade träffat de två kursutvecklare/kursledare som deltog i förintervjuerna men ingen av de övriga deltagarna.

Etiska överväganden

AKKTIV-projektet har etikgranskats. Deltagarna i föreliggande studie informerades muntligt och skriftligt om studiens syfte och upplägg och om att deltagandet var frivilligt och när som helst kunde avbrytas utan påföljd. Samtliga deltagare har lämnat ett skriftligt medgivande. När det gäller de skriftliga kursutvärderingarna har samtliga föräldrar, även de som inte ingick i forskningsstudien, lämnat ett skriftligt godkännande till att deras enkät bearbetas inom ramen för forskningen i AKKTIV. Studien utformades utifrån grundläggande etiska principer om att skydda deltagarnas integritet och inte vålla dem skada (Wallén, 1996) och baserades på aktuell och relevant litteratur och kunskap. Personuppgifter har avidentifierats och råmaterialet har enbart hanterats av författaren och forskarna inom AKKTIV-projektet. Personerna som utförde och handledde studien hade erfarenhet, utbildning och kompetens som lämpade sig för forskningen.

Material och tillvägagångssätt

Materialet bestod av anteckningar från tre förintervjuer, frågeguide, stimulumaterial, transkriberat material från tre parintervjuer och 54 anonyma skriftliga kursutvärderingar.

Författaren bildade sig ingen egen uppfattning om KomIgång-kursen eller genomförandet av denna före intervjuarbetet påbörjades eftersom det ansågs viktigt att inte vara "färgad" genom till exempel eget deltagande i kursen. Erfarenhet av familjer som har barn med omfattande kommunikationssvårigheter fanns eftersom författaren arbetat med datainsamling för AKKTIV, dock inte kopplat till de familjer som deltog i studien.

Förintervjuer. För att få en bild av vad som var viktigt att undersöka och för att kunna utveckla en frågeguide genomförde författaren tre enskilda förintervjuer med två logopeders som varit med och utvecklat KomIgång och fungerat som kursledare och en förälder som gick kursen 2007. Intervjuerna genomfördes i öppen-semistrukturerad form (Kvale, 1997), det vill säga deltagarna fick prata fritt kring KomIgång-kursen. Författaren ställde enstaka frågor kring olika ämnen som syftade till att klargöra betydelsen av det den intervjuade sa. Varje intervju varade i cirka en och en halv timme och författaren förde anteckningar under intervjuerna. Intervjuerna med kursutvecklarna/kursledarna genomfördes på DART och intervjun med föräldern i dennes hem. Kursutvecklarna/kursledarna berättade om arbetet med att utveckla kursen och tankarna bakom detta och om målgruppen för kursen. De svarade också på frågor kring vad de tyckte var viktigt att utvärdera. Föräldern fick fritt berätta om sitt barn och sina upplevelser av kursen. Även föräldern fick frågan om vad som var viktigt att utvärdera i kursen.

Frågeguide. Utifrån förintervjuerna utvecklades en frågeguide som innehöll sammanlagt 18 frågor. Vissa frågor, exempelvis kring kursens organisation, var relevanta både för kursledare och föräldrar till exempel "På vilken ort har du/ni hållit respektive gått kursen?" och "Ska det vara mer eller mindre av något i kursen?". Andra frågor gällde enbart föräldrar (t.ex. "Tycker du att du blivit stärkt i din föräldraroll efter kursen?") eller kursledare (t.ex. "Hur har arbetsbördan upplevts?").

Stimulimaterial. För att få en givande diskussion i intervjusituationen kan man lämna ut ett så kallat stimulimaterial till deltagarna i förväg. Detta bör vara utformat så att det väcker frågor snarare än lägger fram fakta och svar (Wibeck, 2000). Stimulimaterialet till föräldrarna bestod av den kursöversikt de fick innan de påbörjade kursen och en kommunikationskarta som de blivit bekanta med under kursen. Stimulimaterialet till kursledarna bestod av den kursöversikt de tilldelats i samband med kursledarutbildningen och en av de kommunikationskartor som använts i kursen.

Parintervjuer med föräldrar och kursledare. De tre parintervjuerna genomfördes i konferensrum på habiliteringarna på Ort A (par 1) och Ort B (par 2 och föräldrarna). För att skapa en avspänd atmosfär inleddes intervjuerna med en kort presentation av studien och deltagarna. För varje intervjutillfälle hade 90 minuters tid avsatts och det fanns möjlighet att utöka den tiden ifall det skulle behövas. Efter cirka 40 minuters samtal serverades kaffe. Parintervjuerna var öppna-semistrukturerade, det vill säga deltagarna fick fritt diskutera sina erfarenheter från kursen men författaren ställde enstaka frågor kring olika ämnen som syftade till att klargöra betydelsen av det de intervjuade sa. Deltagarna informerades om att de inte skulle diskutera sig fram till något "rätt eller fel" utan ta upp det som de tyckte var angeläget. Deltagarna informerades om att intervjuerna skulle spelas in och att de uppgifter de lämnade i samband med intervjun skulle behandlas av författaren och dennes handledare samt att materialet skulle avidentifieras. Endast intervjudeltagarna och författaren deltog under sessionerna.

Frågeguiden användes sparsamt eftersom de intervjuade oftast kom in på frågorna själva i det fria samtalet. Exempel frågor som författaren ställde var av mer övergripande karaktär till exempel "Hur ser du på din roll som kursledare?"

Intervjuerna spelades in på ett digitalt fickminne av typ Olympus Digital Voice Recorder WS-210S. Inspelningarna bestod av sammanlagt tre timmar och fyrtioen minuter tal från föräldrantervjun (1 tim och 14 min) och kursledarintervjuerna (par 1 = 1 tim och 16 min; par 2 = 1 tim och 11 min). Författaren förde anteckningar under intervjuerna. Det inspelade materialet transkriberades.

Skriftliga kursutvärderingar. Av de 65 föräldrar som gått KomIgång-kursen under perioden 2006-2008 har 54 fyllt i skriftliga och anonyma kursutvärderingar efter avslutad kurs. Enligt uppgifter från ansvariga inom AKKTIV beror bortfallet på att det vid något kurstillfälle blev för ont om tid för kursdeltagarna att fylla i kursutvärderingsenkäten. Föräldrarna ombads fylla i utvärderingsenkäten hemma och troligen skickades inte alla enkäter tillbaka. Föräldrarna har lämnat kursutvärderingsenkäterna till kursledarna som vidarebefordrat materialet till ansvariga för AKKTIV-projektet. Materialet har sammanställts av författaren. Syftet var att analysera och redovisa resultaten av kursutvärderingarna och att se hur de uppgifter som lämnats i dessa förhöll sig till det som framkom i intervjuer med föräldrar och kursledare. Ingen motsvarande kursutvärdering har utförts när det gäller kursledarna.

De skriftliga kursutvärderingarna från de två första KomIgång-kurserna (hösten 2006 och våren 2007) innehöll totalt 24 uppgifter. Nitton av dessa var påståenden som skulle besvaras i förhållande till en 1-5-skala där 1 stod för "stämmer inte alls" och 5 stod för "stämmer helt". Resterande fem uppgifter utgjordes av frågor som kunde besvaras fritt, det vill säga var av öppen och beskrivande karaktär. Kursutvärderingsenkäten reviderades hösten 2007 och innehöll efter denna ändring 20 påståenden och åtta öppna frågor. Efter ändringen av enkäten kunde deltagarna även fylla i en sista uppgift där de fick gradera sin upplevelse av kursen som helhet på en skala från 1-10, där 10 betydde "bäst". Medelvärde, medianvärde och typvärde beräknades på skalfrågorna och svaren på de öppna frågorna sammanställdes.

Transkription

Anteckningarna från förintervjuerna skrevs rent och de intervjuade fick materialet översänt till sig för godkännande. Materialet från parintervjuerna transkriberades direkt efter att dessa var genomförda. Eftersom fokus låg på innehållet i parintervjuerna valdes transkriptionsnivå II (Linell, 1994). Nivå II är ordagrann; samtliga hörbara ordförekomster återges liksom omtagningar och ofullständiga ord. Konventionell stavning används och längre pauser mäts i sekunder. Även skrott transkriberades.

Databearbetning och analys

I datainsamling och analys bör forskaren förhålla sig öppen till data. För att försäkra sig om att analysen grundar sig på data och inte på förkunskaper bör forskaren heller inte läsa litteratur i det aktuella ämnet innan arbetet påbörjas (Hartman, 2001; Svensson & Starrin, 1996). Författaren hade, inom ramen för utbildningen på logopedprogrammet, läst en del av uppsatsens litteratur före analysarbetet påbörjades men inte med avsikt att genomföra en studie som denna. Ett öppet förhållningssätt till data har genomsyrat analysarbetet.

Anteckningarna från förintervjuerna analyserades först och kom att ligga till grund för studiens upplägg och utvecklandet av frågeguiden. Transkriptionerna från parintervjuerna med kursledarna analyserades sedan som en enhet och parintervjun med föräldrarna analyserades för sig.

Burnards (1991) analyschema för att bearbeta transkriptioner från intervjuer förutsätter att intervjuerna förts i öppen-semistrukturerad form. Analyschemat innehåller fjorton olika steg; från hur anteckningar kan föras vid intervjuer till analys och koppling till relevant litteratur. Sex av de fjorton stegen (steg 2-5 och steg 7-8) användes i denna studie och beskrivs nedan.

Steg 2-5 handlar om manuell kodning och kategorisering av transkriberad data. För att komma materialet nära och få en djupare förståelse för informationen som givits av de intervjuade personerna gjordes ett stort antal genomläsningar av materialet. Under genomläsningarna fördes enkla anteckningar om vad som diskuterades och vad som kunde bli möjliga teman. I nästa steg genomfördes s.k. öppen kodning, där man förutsättningslöst bildar olika ämnen och teman. Färgpennor och geometriska symboler användes för att markera yttranden i förhållande till olika teman. Betydelsebärande nyckelord och hela uttalanden i relation till kontexten av det som diskuterades granskades. Yttranden som ansågs tillhöra samtalsämnen med begränsat värde för det aktuella temat t.ex. skratt, ohörbara partier eller där oklarheter rådde om vad deltagarna menat togs bort. Då olika ämnen dök upp i materialet utvecklades fler teman. Resultatet från den öppna kodningen lästes igenom och bearbetades. Olika ämnen slogs samman till större teman.

Den slutliga kodningen av materialet (steg 7-8) genomfördes med NVIVO8 (QSR™) som lämpar sig bra för kvalitativ analys (Edhlund, 2008). Programmet gör inte analysen eller tolkningen av materialet men ger en bra översikt av data. Ett tema eller ett ämne kallas "nod". Den första kodningen genomfördes med "fria noder", utan titlar. Detta för att få en överblick av identifierade teman. Under kodningen slogs "små" teman samman till mer övergripande teman utan att bära hand på innehållet i intervjuerna. Totalt återfanns 320 fria noder. Dessa kodades om i s.k. trädnader där övergripande teman fick var sitt träd med underteman. "Behovet av kunskap", "förhållningssätt mot det egna barnet", "skola och förskola", "släkt och övrig omgivning", "kommunikation och AKK" samt "förutsättningar/att gå vidare" kodades exempelvis som underteman till huvudtemat "föräldrarollen". Tre underteman i "kursens organisation" liksom samtliga underteman i huvudtemat "kursvärde föräldrar" var relevanta för både föräldrar och kursledare. När kodningen var färdigställd fanns det fem huvudteman och 26 underteman. Dessa presenteras i tabell 2.

Trovärdighet

En oberoende person läste transkriptionerna från parintervjuerna och kontrollerade så att dessa innehållsmässigt stämde överens med ljudfilerna. Mellan 17 % och 20 % av varje transkription från parintervjuerna kontrollerades. Transkriptionsavsnitten valdes ut slumpvis genom att författaren drog pennstreck i marginalen på varje sida i transkriptionen. Genomlysningen skedde på en PC med hörlurar i hemmamiljö. Författaren hjälpte den oberoende personen att förflytta sig mellan de olika tiderna i ljudfilerna. Den oberoende personen ansåg att transkriptionerna återspeglade de faktiska inspelningarna väl.

Två oberoende personer fick sedan ta del av cirka 10 % av transkriptionerna från varje parintervju (Wibeck, 2000). Syftet var att de skulle analysera och koda materialet i förhållande till olika teman och presentera och diskutera resultatet av sina analyser med författaren. De två personerna fick ta del av studiens syfte och fick också en muntlig och skriftlig definition av de fem teman som författaren funnit (kursens värde för föräldrar, föräldrarollen, kursens värde för kursledare, kursledarrollen samt kursens organisation). De informerades om att det fanns ytterligare teman men att de skulle fokusera på de fem nämnda. Materialet var avidentifierat och valdes ut så att yttrandena var kompletta och började med en fråga eller ett påstående. Eftersom de oberoende personernas analys inte i samma utsträckning kunde ta hänsyn till orsaksförhållanden och kontext blev deras analys "grövre" men stämde i

stora drag mycket väl överens med författarens. Inget nytt framkom som motsade författarens kodning och givande diskussioner om identifierade teman uppstod.

Resultat

Resultaten från förintervjuerna redovisas först. Därefter ges en temaöversikt (tabell 2). Parintervjuerna presenteras sedan i förhållande till huvud- och underteman. Slutligen redovisas de skriftliga kursutvärderingarna. Ett antal citat från de intervjuade finns i texten. Dessa anges med kursiv stil och. Betonade ord har markerats med understrykning och pauser med punkter.

Föräldern som deltog i förintervjun lyfte bland annat fram föräldrars eventuella behov av förståelse för kursen. Hon skulle själv ha önskat *”ett kurstillfälle innan kursen”* eftersom hon ansåg att det var viktigt att förstå vad kursen handlade om när man påbörjade den. Kursdeltagarna har troligen lättare att tillgodogöra sig kursinnehållet med viss förkunskap. En viktig aspekt som föräldern återkom till var: *”det är viktigt att komma ihåg att barnets lycka inte alltid är detsamma som omgivningens”*. Hon tyckte också att föräldrarollen före och efter kursen var en intressant aspekt att titta på eftersom hon själv kände att hennes självförtroende i föräldrarollen ökade markant efter kursen. Föräldern sade också att man i viss mån måste leta själv för att hitta kurser som ges inom habiliteringsverksamheten. De kursutvecklare/kursledare som deltog i förintervjuerna ansåg att det var viktigt att undersöka om kursen haft något värde för föräldrar och kursledare och hur arrangemangen kring kursen upplevts. Man såg det också som viktigt att undersöka om föräldrarna upplevt några förändringar i sitt föräldraskap och i sin kommunikation med barnet och hur kursledarna tyckt det varit att hålla kursen. Förintervjuerna låg till grund för utvecklandet av frågeguiden. Denna användes sparsamt i intervjuerna. Man kan ändå se att det som framkom i förintervjuerna återspeglas i parintervjuerna i form av fem teman: *kursvärde för föräldrar, föräldrarollen, kursvärde för kursledare, kursledarrollen samt kursens organisation.*

Tabell 2

Översikt av huvudteman och underteman

	Huvudtema				
	Kursvärde för föräldrar	Föräldrarollen	Kursvärde för kursledare	Kursledarrollen	Kursens organisation
Undertema	<i>Kursens läglighet</i>	Behovet av kunskap	Kursens upplägg	Genomförandet	<i>Kursens upplägg</i>
	<i>Bekräftelse</i>	Förhållningssätt mot det egna barnet	Respons från övrig habiliteringsverksamhet	Koppling till egen verksamhet	<i>Praktiska frågor</i>
	<i>Barnets utvecklingsnivå</i>	Skola och förskola	Att arbeta i team	AKK	<i>Kursmaterial</i>
	<i>Erfarenhetsutbyte</i>	Släkt och övrig omgivning	Gruppsammansättningen	Förbättringspotential	Kursledarutbildning
	<i>Motivation</i>	Kommunikation och AKK			Förutsättningar/barriärer
	<i>Förutsättningar</i>	Förutsättningar/att gå vidare			
	<i>Insikter/kunskap</i>				

Notering: Underteman som förekom i både föräldrars och kursledares intervjuer anges med kursiv stil.

Kursvärde för föräldrar

Samtliga underteman till huvudtemat kursvärde för föräldrar – kursens läglighet, bekräftelse, det egna barnets utvecklingsnivå, erfarenhetsutbyte, motivation, förutsättningar samt insikter och kunskap – kom upp i både föräldrarnas och kursledarnas intervjuer. Kursledarna hade alltså idéer om hur och på vilket sätt kursen har varit värdefull för föräldrarna.

Kursens läglighet. De intervjuade föräldrarna sade att de önskat att de gått kursen tidigare, eftersom man genom kursen fick insikt om hur viktig kommunikationen är. Den ena föräldern hade fått erbjudande om kursen tidigare men hade då inte haft möjlighet att delta.

Kursledarna i par 1 och 2 berättade att föräldrar till ett par barn som var äldre än 6 år hade gått deras kurser och att vissa föräldrars barn var väldigt små (6-9 månader). Samtliga föräldrar har enligt kursledarna, oberoende av sina barns ålder, genom kursen fått en bra grund att stå på.

Bekräftelse. Föräldrarna ansåg att kursen gav dem mycket bekräftelse och diskuterade värdet av att man får veta att det man gör är rätt och vad man kan göra för att ”pusha” och stimulera sitt barn bättre. Det var också viktigt att få synpunkter från annat håll, till exempel från kurskamrater. Föräldrarna upplevde det som positivt att de fick bekräftelse på att även små framsteg är framsteg. En förälder vars barn före kursen inte tagit så många kommunikativa initiativ sa till exempel: ”*när man väl fick den där lilla responsen...att han väl börja titta lite mer på bilderna å han gick å hämta dom här enkla fotografierna med oboypaketet...som att visa att där...vi körde ju dom allra enklaste grejorna men ändå kändes de ju som ett jätteframsteg”.*

Kursledarna menade att det hade varit viktigt att ge föräldrarna bekräftelse på att kommunikation ska vara något roligt som sker i vardagen, att det inte bara behöver vara träning och att det är föräldrarna som ska jobba och inte barnet. Enligt kursledarna har ”att vänta in sitt barn” varit en genomgående aha-upplevelse för föräldrarna och de har fått mycket bekräftelse kring det. Vidare har föräldrarna fått återkoppling på hur de själva upplever sina barn. Generellt har föräldrarna haft ett stort behov av återkoppling.

Barnets utvecklingsnivå. Föräldrarna ansåg att kursmomentet där de skulle placera sitt barn i en nivå när det gäller kommunikationsutvecklingen upplevts som nyttigt men samtidigt svårt. En förälder upplevde att hennes barn var i gränslandet mellan två nivåer. Att placera in syskonen till barnet med kommunikationssvårigheter i de olika nivåerna hjälpte föräldrarna att konkretisera ”resultatet” för barnet med kommunikationssvårigheter.

Kursledarna i par 2 resonerade om samma kursmoment. Nivåerna angavs inte med ålder utan med en beskrivande term, exempelvis ”utforskarstadiet” och ”kommunikationsstadiet” vilket, ansåg kursledarna, troligtvis gjorde att placandet av det egna barnet på en viss nivå blev mindre laddat. I kurserna gick man djupt in på varje familj och momentet gav utrymme för föräldrarnas egna reflektioner, vilket kursledarna upplevde varit till nytta för föräldrarna.

Erfarenhetsutbyte. Föräldrarna framförde att det varit trevligt och stärkande att träffa andra föräldrar i samma situation. Utbytet med de andra föräldrarna kändes mycket positivt och man fick många bra råd och tips. Föräldrarna berättade att det var värdefullt att se att man inte är ensam i sin situation.

Alla kursledare berättade om erfarenheter kring kurstillfällena som genomförts med ganska få kursdeltagare. Vid dessa tillfällen upplevde kursledarna att erfarenhetsutbytet mellan föräldrarna inte blev lika rikt som de gånger då fler föräldrar deltagit, vilket också de

deltagande föräldrarna framfört. Kursledarna upplevde att föräldradiskussionerna varit öppna och fria från prestige. Föräldrarna bjöd på erfarenheter utifrån sig själva och delade med sig av sitt innersta på ett mycket fint sätt. Kursledarna såg det också som berikande för föräldrarna att träffa andra i samma situation.

Motivation. Båda föräldrarna berättade att de var mycket motiverade att gå kursen och såg motivationen som nödvändig för att kunna genomföra utbildningen. De upplevde att kursen gav dem mer geist att orka med vardagen och att de också fick ork att arbeta vidare med sitt barn, framför allt med att stärka barnets kommunikation.

Kursledarna upplevde att de flesta föräldrar som gått kursen varit motiverade. De ansåg att föräldrar som anmälde sig till kursen gjorde ett aktivt val vid anmälningstillfället. Föräldrarna var beredda att satsa 16 timmar av sin fritid på kursen och vissa åkte långt för att komma till kurslokalen.

Förutsättningar. Föräldrarna berättade att de tidigare gått andra kurser som anordnats av habiliteringen och en förälder hade även deltagit i gruppverksamhet med sitt barn. En av föräldrarna sade att hennes barns kommunikationssvårigheter har varit så svåra att föräldrarna nästan givit upp medan den andra förälderns barn hade "kommit igång" med tecken. Föräldrarna kände kursledarna sedan tidigare och tyckte detta var positivt och tryggt.

Kursledarna i par 1 resonerade kring känslan man hade av att många föräldrar kom till kurserna med stora prestationskrav. De upplevde att en del föräldrar verkade tro att man skulle lära sig "något annorlunda" när man hade ett barn med kommunikationssvårigheter. Kursledarna berättade om exempel där vissa föräldrar kanske inte haft lika stort utbyte av kurserna. En del föräldrar upplevdes till exempel som stressade. Gruppens sammansättning och hur långt barnet kommit i kommunikationsutvecklingen var enligt kursledarna också förutsättningar som påverkade hur föräldrarna kunde delta och tillgodogöra sig kursen.

Insikter och kunskap. Båda föräldrarna har insett att deras barn är i behov av språk och hur viktig kommunikationen är för barnen. Föräldrarna började efter kursen tänka annorlunda kring kommunikation och insåg att de inte får så mycket gratis utan måste jobba hårt. De tycker också att det varit lärorikt att få upp ögonen för "den lilla" responsen – att responsen inte behöver vara stor och drastisk.

Kursledarna berättade att de föräldrar som gått kursen framhållit att de fått annat fokus på barnens kommunikation, att de sänkt tempot och att de märkt att deras sätt att bemöta barnen påverkar kommunikationen. Bland annat hade några föräldrar berättat att deras barn hade blivit lugnare och fått färre utbrott. Föräldrarna såg också att kommunikation är "vardag" och att problemen vid kommunikationssvårigheter ofta ligger hos omgivningen och inte hos barnet. Kursledarna i par 1 framhöll att föräldrarna blev starkare allt eftersom kursen fortlöpte. Detta blev till exempel tydligt när man hörde hur föräldrarna diskuterade vissa saker, i synnerhet kommunikationen i familjen, i slkten och på barnens förskolor.

Föräldrarollen

Under huvudtema föräldrarollen finns följande underteman: behovet av kunskap, förhållningssätt mot det egna barnet, skola och förskola, släkt och övrig omgivning, kommunikation och AKK samt förutsättningar/att gå vidare.

Behovet av kunskap. Föräldrarna upplevde att deras barn hade stora behov av någon form av språk och kommunikation och ville ha mer kunskap om och bekräftelse på att språk och

kommunikation är viktigt. Föräldrarna kände att kursen gav dem kunskap om detta: ”*man fick bekräftelse på det man visste och lite till*”.

Förhållningssätt mot det egna barnet. Båda föräldrarna upplever att det är roligare att kommunicera med sina barn efter kursen. Genom kursen fick man förmågan och kunskapen att stärka sitt barn mer och föräldrarna kände efter kursen en större trygghet i sina roller som föräldrar. Föräldrarna upplevde att de blivit mycket mer lyhörda gentemot sina barn och att kommunikationen blivit lättare på alla sätt. En förälder sade ”*man vaknade och såg att barnets behov var större än man trott*”.

Skola och förskola. Föräldrarna upplevde att de genom kursen fått en ökad kunskap som i sin tur gjorde att de såg vissa brister på sina barns skolor. De var genomgående nöjda med sina barns skolor men eftersom de nu fått ny kunskap kunde de se saker i sitt barns kommunikation med andra barn som skolpersonalen inte såg. ”*Det gjorde ont i mig*” sade en förälder om den insikten. Båda föräldrarna diskuterade livfullt det faktum att deras barn har rätt till kommunikation som alla andra och att skolpersonal bör förstå barnets situation och arbeta för att ge barnen rätt till kommunikation. Man såg det som viktigt att barnens vistelse i förskola och skola inte bara skulle vara ett slags ”förvaring”. Samtidigt påpekade en förälder att man inte kunde tvinga skolans personal till något utan att ett intresse krävdes från personalens håll. Föräldern berättade att hennes barn utvecklats mycket under första terminen i sarskolan. På förskolan, som hennes barn gick på före skolstarten, var personalen oerhört tillmötesgående när det gällde anskaffning av exempelvis talböcker och annat pedagogiskt material, men att hon fått ”pusha” personalen på fritids i den frågan. Hon försåg fritidspersonalen med material som passade barnet, som personalen själva kunde utveckla. Båda föräldrarna tryckte på vikten av att kunskaperna som man får i KomIgång-kursen borde läras ut på lärarutbildningarna eftersom barn kan ha kommunikationssvårigheter utan att samtidigt ha mer omfattande funktionshinder.

Släkt och övrig omgivning. Den ökade kunskapen föräldrarna fick genom KomIgång gjorde att de kunde ”lotsa” sina barn i umgänget med andra barn och vuxna och båda föräldrarna kände att de var mer förklarande för omgivningen nu än tidigare. Barnens syskon involverades naturligt i de ”nya” kunskaperna. Föräldrarna berättade att syskonen till exempel snappat upp användandet av kommunikationskortor mycket fort. Båda föräldrarna upplevde att deras funktionshindrade barn tyckte det var roligare att kommunicera med sina syskon än med föräldrarna. Föräldrarna resonerade om orsaken till detta och kom fram till att det troligen beror på att det blir mer lek med syskonen än med föräldrarna, eftersom det som föräldrarna kommunicerade till viss del kunde räknas som ”tjat”. En förälder tog också med sig kursmaterialet till sin arbetsplats på ett äldreboende eftersom hon såg att det också där fanns ett behov av kunskapen, i synnerhet när det gällde bemötandet av personer som har demens. Den andra föräldern berättade att hon diskuterat kursen och dess innehåll med en kamrat som läser till lärare och att kamraten visat stort intresse för materialet.

Kommunikation och AKK. Båda föräldrarna lyfte fram att deras vardag med barn som har kommunikationssvårigheter för dem alltid har varit självklar medan det kan vara annorlunda för en person som aldrig träffat barnet: ”*bara för att mitt barn inte pratar betyder inte det att barnet inte behöver bli pratad till*” sade en förälder. Kursen gjorde det på ett vis jobbigt, sade en förälder, eftersom hon genom kursen ”vaknade” och såg att barnets behov var större än hon själv trott. En förälder berättade att hennes barn hade ett stort behov av struktur där AKK var till stor hjälp. Tack vare att kursen gav en ”puff framåt” har föräldern arbetat mycket hemma med att ta fram ett fotomaterial som man hade till hjälp i kommunikationen. Hon

berättade att hon gjorde en karta med bilder från en snabbmatsrestaurang, där barnet brukar få äta efter att ha besökt habiliteringen. När kartan var ny hade barnet kommit med den varje dag och visat sina önskemål. När det gällde kommunikationskartorna kände föräldrarna att man var tvungen att bli "bli vän" med dessa innan man började använda dem. En förälder sade att hon och hennes man känt sig lite "löjliga" till en början när de använt kartorna i en av hemuppgifterna. Båda föräldrarna modifierade kartorna utifrån barnens behov och arbetade fram lösningar för placeringen av kartorna som passade familjen. Detta var något som man upplevde tog tid. En förälder berättade att hennes barn till en början inte ville använda kartorna. Ett exempel var när en karta för matsituationen användes och det slutade med att barnet vägrade att äta. Allt eftersom insåg föräldern att det var mycket enklare att involvera lek i kommunikationssituationen eftersom allt gick mycket bättre då. I KomIgång fick man lära sig att man kan blanda olika AKK och att huvudsaken är att AKK används. Detta gjorde det lättare att hitta något som passade alla parter.

Förutsättningar/att gå vidare. Föräldrarna berättade att de fått mer styrka att ställa krav på omgivningen och sade samstämmigt "att man vågar ta för sig mer och ställa krav", exempelvis när det gällde kontakterna med skolvärlden. Föräldrarna resonerade också kring att det naturligtvis var en omställning att ha ett barn med funktionshinder men att detta inte bara var "svart". De tyckte att det blivit lättare att ignorera "stackarsblickarna" från omgivningen. Den ena förälderns barn har ett multihandikapp och mycket tid går åt till att arbeta med andra funktioner. Detta gjorde att kommunikationen kanske kom lite i skymundan eftersom barnet inte tog så många kommunikativa initiativ. Denna förälder kunde glädja sig åt att hennes barn, som visat frustration och självskadebeteende i samband med missförstånd, hade blivit helt annorlunda och mycket mer harmoniskt: "det förstår man ju själv...att kan man inte göra sej förstådd å ingen runtomkring försöker förstå ens vad man vill...". Samma förälder sade också: "hade inte vi [föräldrar] vaknat hade vi inte sett att det faktiskt kan hända saker". Föräldern såg fram emot att få en tid hos barnets habiliteringslogoped för att fortsätta arbeta med det som man tagit till sig under KomIgång.

Kursvärde för kursledare

Följande underteman finns till huvudtema kursvärde för kursledare: kursens upplägg, respons från övrig habiliteringsverksamhet, att arbeta i team och gruppsammansättningen.

Kursens upplägg. Ett par av kursledarna framförde att det hade tagit ett tag att förstå "tänkandet" bakom kursen. Kursmaterialet var efterlängtat och det var ett material man kände att man brann för: "det som jag tidigare försökt säga på en kvart när jag lämnar ut en pratapparat...det är allt detta som det tar åtta tillfällen å två timmar att informera om". Samtliga kursledare framhöll att den tydliga genomgången av kommunikationsbegreppet var viktigt för kursen liksom genomgången av kommunikationsstadierna. Likaså såg kursledarna det färdiga presentationsmaterialet som mycket värdefullt eftersom det sparade tid och nästan var en förutsättning att orka med att ha kursen inom ramen för den ordinarie verksamheten. Samtliga kursledare sade att de borde börjat planera kursen tidigare än vad de gjorde och att man kanske "lurades" lite av att det var ett färdigt material.

Respons från övrig personal inom habiliteringsverksamheten. Kursledarna fick mycket bra respons från sina kollegor, trots att det tog ett tag innan informationen om kursen nått fram till alla. En positiv effekt av kursen var att man fick igång en bra och viktig diskussion om kommunikation med övriga yrkesgrupper i sina respektive team.

Att arbeta i team. Kursledarna framförde att det varit mycket värdefullt att arbeta i andra konstellationer än sitt ordinarie team och att det varit praktiskt att vara två kursledare som genomförde kursen. I synnerhet logopederna uppskattade detta eftersom de normalt arbetar ensamma tillsammans med andra yrkeskategorier i sina team. Kursledarna upplevde att de kompletterat varandra och arbetat bra tillsammans och – något som alla samstämmigt framförde – ”haft roligt” både i förberedelse- och genomförandefasen.

Gruppsammansättningen. Kursledarna resonerade om sårbarheten i de kurser som genomförts med få deltagare. Om någon deltagare varit borta blev det väldigt märkbart och man ansåg att det hade varit högre vinster med grupper med fler än fyra personer. Det var positivt för kursledarna att se och höra utbytet i gruppen. Det hände att någon förälder ”tog större plats” men detta har man sett som positivt då denna förälder ”dragit” med och engagerat övriga deltagare på ett lyckat sätt. Två av kursledarna hade erfarenhet av att hålla KomIgång-kursen med hjälp av tolk. Man ansåg att detta bitvis hade varit svårt eftersom det inte alltid var samma tolk vid de olika tillfällena. En dialog krävs med tolken. För att underlätta ”flytet” i kursen måste man komma överens om hur tolkningen ska genomföras.

Kursledarrollen

Under huvudtema kursledarrollen framkom följande underteman: genomförandet, koppling till egen verksamhet, AKK samt förbättringspotential.

Genomförandet. De kursledare som hållit två kurser ansåg att man kände sig tryggare med konceptet andra gången man höll kursen. Kursledarna upplevde att ju längre in i kursen man kom desto ivrigare blev föräldrarna i sitt sätt att diskutera. Då var det ibland svårt att hålla tiden, att hinna med det som skulle hinnas med och samtidigt ge utrymme för diskussioner. Ingen av kursledarna tyckte att det kändes ovant att hålla kursen men ett par påtalade att det varit en anspänning att vara på alerten hela tiden. Kursledarna i par 2 resonerade kring att de upplevde att andra yrkeskategorier, exempelvis psykologer, hade större vana att leda grupper. Kursledarna i par 1 sade att de upplevde det utmanande i början att hålla sig till generella svar när föräldrar, till barn som kursledaren inte träffat, frågade något specifikt om sitt barn.

Koppling till egen verksamhet. En kursledare sade att ämnet kommunikation ibland kunde vara lite för teoretiskt och kanske lite svårt att ta till sig för föräldrarna. Som kursledare måste man tänka på att ge föräldrarna konkret information. Logopeder har en unik kunskap om kommunikation och det är viktigt att komma ihåg att alla inte har den kunskapen. För en kursledare var det viktigt att läsa igenom materialet före kursen för att kunna ge exempel från sin egen verksamhet och tillföra sådant som föräldrar känner igen. En kursledare påpekade att det fanns en fara med att vara expert i kursledarrollen eftersom det man säger kan bli det som är det enda rätta för föräldrarna. Kursledarna uttryckte på olika sätt att det var viktigt att förhålla sig till det faktum att det tar tid för föräldrar att bli bekanta med och förstå nya begrepp: ”det tar tid för kunskapen att landa” och ”när man hör en förälder upprepa något som man sagt för ett tag sedan, då vet man de tagit till sig kunskapen”.

AKK. En av kursledarna upplevde att vissa föräldrar påbörjade kursen i tron att en pratapparat skulle lösa allt för deras barn, men att de sedan fick kunskap om att det inte var så enkelt. Alla kursledare var eniga om att det nästan var en förutsättning att föräldrarna fick grundläggande kunskaper om kommunikation innan man gick vidare med AKK-processen. Man såg det som viktigt att fokusera på föräldrarnas användning av AKK. Kursmomentet med kommunikationskortor passade inte alla föräldrar. En del föräldrar hade barn som var för

små för att använda kartorna och andra föräldrar hade barn som tecknade och inte förstod kommunikationskartorna. Kursledarna såg det som nödvändigt att resonera med föräldrarna kring AKK så att man hittade en form som var optimal för barnen och genomförbar för familjen.

Förbättringspotential. Kursledarna hade tillfört eget filmmaterial förutom de filmer som ingick i kursmaterialet. Man ansåg att det i kursen var viktigt att komma fortare fram till tillfälle 3 "att vara kommunikationspartner till sitt barn", eventuellt genom att komprimera kursen lite. Ett par kursledare hade också lagt in ett moment där man informerade mer om förskrivningsprocessen än vad som kanske var tänkt från kursutvecklarnas sida. De såg behovet av detta eftersom det efter första kursen blev lite diskussioner kring förskrivning av kommunikationshjälpmedel. Kursledarna hade också förbättrat informationen kring kommunikationskartorna och tryckt mer på att kartorna är exempel som ska användas utifrån eget behov.

Kursens organisation

Kursens organisation innehöll följande underteman i både föräldrarnas och kursledarnas intervjuer: kursens upplägg, praktiska frågor och kursmaterial. Underteman kursledarutbildning och förutsättningar/barriärer gällde enbart kursledarna.

Kursens upplägg. Föräldrarna tyckte, när de diskuterade de olika kurstillfällena, att det varit mycket bra att få en grundlig genomgång av hur kommunikation fungerar och att de sedan haft användning av denna kunskap i vardagen i hemmet. Kurstillfället på DART upplevdes som roligt och stimulerande. Tillfället som handlade om lek var också uppskattat. En förälder fick vid detta kurstillfälle bra tips om teckenböcker till sitt barn, något som barnet hade börjat använda i större utsträckning än förut.

Kursledarna var samstämmiga i upplevelsen att tillfälle 3 (att vara samtalspartner till sitt barn) kändes som mest värdefullt eftersom informationen om kommunikation blev konkret för föräldrarna. Kurstillfället som handlade om lek hade i de flesta fall genomförts av en specialpedagog. Kurstillfället då man arbetade med bildtillverkning genomfördes antingen på DART eller lokalt. Kursledarna tyckte det var positivt; man såg det som en möjlighet att visa vilka program som finns.

Praktiska frågor. Båda föräldrarna hade haft ganska lång väg till kurslokalen men var vana att åka långt till habiliteringen. Nu skedde resorna varje vecka, med något undantag då det var två veckor mellan kurstillfällena, och det gjorde att kursen ibland kunde kännas "mastig". En av föräldrarna gick kursen själv medan den andra föräldern gick tillsammans med sin make. Föräldrarna diskuterade för- och nackdelar med detta. De ansåg att det kanske inte riktigt blev samma sak att komma hem och berätta om vad man gjort på kursen för den föräldern som inte varit med, som att uppleva kursen själv. Föräldern, i föräldraparet där båda gick kursen, såg det som viktigt att de båda skulle gå KomIgång-kursen eftersom de upplevt att deras barn inte tagit många initiativ till kommunikation eller lek, vilket barnet har börjat göra efter kursen.

Kursledarna arbetade tillsammans med sina respektive team med rekrytering av kursdeltagare. Man upplevde till viss del att föräldrar rekryterat varandra, när de träffats i exempelvis annan gruppverksamhet på habiliteringen. Ibland var grupperna mer homogena avseende ålder och diagnos på föräldrarnas barn, något som gjort att föräldrarna troligen träffat varandra tidigare i annan gruppverksamhet och kände varandra sedan tidigare. Vissa gånger hade det varit spridning i barnens åldrar och varierande diagnoser men detta tyckte man inte var någon negativ aspekt. Kursledarna diskuterade kring det faktum att många

föräldrar kan ha svårt att få tiden att räcka till för att gå kursen: ”*de [föräldrarna] kan ta ledigt från jobbet men dom kan inte ta ledigt från sin familj*”. Kurserna genomfördes på olika veckodagar och tider på olika orter. Kursledarna tyckte att tiden räckt till för kursen. En kursledare ansåg att kursen tagit lite väl mycket tid i anspråk men att det å andra sidan var bra för föräldrarna med många kurstimmar. På så sätt kunde föräldrarna fördjupa sig i ämnet och fick tid att diskutera sinsemellan. Tillgång till bra lokaler och den tekniska utrustning som krävdes för kursen var ett ämne som kom upp. Kursledarna diskuterade också hur man i framtiden ska nå föräldrar som har behov av att gå KomIgång-kursen. Man ansåg att man måste finna ett sätt att informera om KomIgång så att den inte försvinner i det stora kursutbud som finns inom habiliteringen.

Kursmaterial. Föräldrarna tyckte att filmexemplen som visades under kursen var bra. När det gällde kommunikationskartorna som delades ut ansåg båda att det blev lite för mycket, både för föräldrarna och för barnen, men att tanken var bra. Hemuppgifterna hanns inte med alla gånger. Uppgifterna kunde kännas stora när man fick dem men de handlade mer om att tänka till. Diskussionerna som följde av hemuppgifterna upplevde man som nyttiga, där man fick råd och tips om vad och hur andra föräldrar gjorde.

Kursledarna upplevde att det till viss del var svårt att göra det färdiga kursmaterialet till sitt eget och veta hur stora friheter man kunde ta sig när det gällde att gå utanför materialet. När det gällde filmmaterialet var i synnerhet filmen ”It takes two to talk” uppskattad och ledde till aha-upplevelser och diskussioner mellan föräldrarna. Eftersom filmen var på engelska fick kursledarna förklara filmen för de deltagare som inte behärskade språket. Kursledarna tyckte att hemuppgifterna hade ett bra upplägg. De som inte hunnit göra uppgiften tänkte ofta till på vägen till kursen och tänkandet och diskuterandet i gruppen räckte för att ”klara” uppgiften.

Kursledarutbildning. Kursledarutbildningen genomfördes på en och en halv dag och upplevdes som bra. Ett par av kursledarna ansåg att genomgången av kursmaterialet gick lite fort och att det var mycket material att hålla reda på. Kursledarna har själva, när det uppstått frågor kring kursmaterialet, tagit initiativ till handledning. Handledning har skett per telefon med kursutvecklarna, som har varit mycket lyhörda för kursledarnas synpunkter och behov. AKKTIV-projektet har efter de första kurserna intervjuat kursledarna, där kursledarna också haft möjlighet att diskutera kursmaterial och kursens upplägg. Vidare har man haft uppföljningsträffar för kursledare på DART. Ett par av kursledarna framförde önskemål om en inte alltför omfattande genomgång tillsammans med kursutvecklarna efter kurserna för att gå igenom vad man missat.

Förutsättningar/barriärer. Kursledarna i par 2 hade träffat vissa av de deltagande familjerna i sin ordinarie verksamhet medan de i par 1 inte träffat familjerna som gått kursen. Kursledarna i par 2 upplevde det som positivt för föräldrarna att få träffa kursledare som inte hörde till föräldrarnas hemteam eftersom föräldrarna då fick ytterligare en person att ”bolla” med. Den ordinarie verksamheten ger inte så stort utrymme till att arbeta individuellt med barnen och man såg det som ”högeffektiv brukartid” att arbeta med grupper. Ingen av kursledarna upplevde några barriärer för genomförandet av kurserna och samtliga kursledare kände att de har fått bra stöd från ledning och kollegor. Ett par kursledare nämnde att det efter den första kursen kom frågor från personal i olika team, när den personalen i sin tur fått frågor och krav från föräldrar som gått KomIgång om till exempel AKK. Information och kunskap om KomIgång-kursen har sedan nått ut i organisationen och antal frågor har därefter minskat. Kursledarna påpekade ”att kursen inte gjort sig själv” och att det inför första kurstillfället gick åt mycket tid till att köpa eller låna filmmaterial samt att förbereda materialet till kurstillfället om kommunikationskartorna, som skulle skrivas ut och plastas in.

Skriftlig kursutvärderingsenkät

KomIgång har också utvärderats med hjälp av en skriftlig kursutvärderingsenkät som 54 av 65 föräldrar besvarat. I tabell 3 redovisas resultaten av föräldrarnas skattning. Medelpoäng för varje påstående i del 1 har beräknats utifrån de svar som givits på den femgradiga skalan. Typvärde och medianvärde för samtliga frågor var 5. Till alla påståenden fanns möjlighet för kursdeltagarna att skriva kommentarer.

Generellt har uppgifterna i enkäten besvarats med höga poäng med ett totalt medelvärde på 4,4 för fråga 1-20. Endast en av frågorna, ”den här kursen kom i rätt tid för vår familj”, hade en medelpoäng som låg under 4 (3,8). Två av frågorna, ”jag/vi fick tillräckligt med information om kursen” respektive ”det var värdefullt att prova KomIgång-kartorna” fick ett medelvärde på 4 respektive 4,1. De frågor som hade högst poäng var ”kursledarna har kunnat förmedla kunskapen” (4,8) och ”det var lämpligt med två timmar per gång” respektive ”gruppens storlek var lagom” (4,7). Del 2 av enkäten bestod av fem alternativt åtta frågor av öppen karaktär. Dessa redovisas efter tabell 3.

Tjugonio deltagare graderade sin upplevelse av kursen som helhet på en skala från 1-10, där 10 betydde ”bäst”. Den totala poängen var 241 vilket gav ett medelvärde på 8,3. Medianvärde och typvärde var 8.

Tabell 3

Presentation av 54 kursdeltagares skattning och fria kommentarer i kursutvärderingsenkät

Påstående i enkät (antal svar inom parentes)	1	2	3	4	5	Medelpoäng	Sammanfattning av fria kommentarer
1. Det var lämpligt att kursen gick varje vecka (52 st)		4	4	7	37	4,5	Bra, gjorde att kursens helhet blev tydlig Svårt hinna med – bra med ett par veckor emellan
2. Det var lämpligt att ha (7) 8 tillfällen (54 st)		2	8	14	30	4,3	Kändes mycket i början men blev bra Kanske något mycket Gärna fler tillfällen
3. Det var lämpligt med 2 timmar per gång (54 st)		1		14	39	4,7	Kunde ha komprimerats Man orkar inte mer 30 minuter mer!
4. Gruppens storlek var lagom (54 st)		1	4	7	42	4,7	Bra och kul grupp, vi lärde känna varandra När man är färre törs man prata mer För liten grupp för att kunna ventileras
5. Kursens innehåll har känts meningsfullt för mig (54 st)		4	5	21	24	4,2	Mer exempel hade varit givande Absolut – även fast barnet är för litet
6. Kursens innehåll var på en lagom nivå utifrån mina förkunskaper (53 st)	1		7	19	26	4,3	Lite segt de två första gångerna Utifrån vår nivå kunde den varit mer avancerad
7. Hemuppgifterna har känts meningsfulla (54 st)		3	4	25	22	4,2	Ibland lite för enkla I den utsträckning man hann med dem Bra sätt prova teori i praktiken
8. Hemuppgifterna har känts lagom krävande (54 st)		3	4	17	30	4,4	Ibland krävande men har varit givande Utmaning – spännande Skulle kanske varit glesare
9. Jag/vi fick tillräckligt med information innan kursen (54 st)	1	8	6	15	24	4	Inte så mycket information om innehållet
10. Kursen infriade våra förväntningar (54 st)		4	6	17	27	4,2	Startade kursen förutsättningslöst Mer än vi trodde! Lite mer djup, tack!
11. Jag/vi har fått kunskap om kommunikation (54 st)			4	15	35	4,6	Många aha-upplevelser ”Uggla” och ”räva” var bra! Saknar information om tecken Har fått mycket kunskap
12. Jag har fått konkreta tips/strategier när det gäller kommunikation (54 st)			3	14	37	4,6	Bra att bli påmind och ”peppad” Skulle vilja utveckla detta mer Värdefulla tips och fördjupad kunskap Ja, fast mycket ”allmängods”
13. Det har varit värdefullt att prova		2	8	6	19	4,1	Bra men lite för tidigt för vårt barn

KomIgång-kartorna (36 st)							Har ej provat tillräckligt mycket
14. Jag/vi har fått överblick över vilket utbud av AKK det finns och hur det kan användas (54 st)	1	3	17	33	4,5		Har fått kunskap om hur viktigt AKK är
15. Besöket på DART/regionalt resurscenter var givande (35 st)	2	2	3	7	21	4,2	Roligt att göra något konkret Kändes kort när man åkt så långt Hade förväntat mig något annat Uppskattade att träffa DART-personalen
16. Jag har fått tillräckligt med utrymme för frågor och diskussion (54 st)	1	7	14	32	4,4		Kunde ha setat och diskuterat ännu mer Outtömligt – kan alltid vara mer Ibland var det lite mycket diskuterande men alla är ju inte på samma nivå
17. Det fanns ett behov hos mig/oss att få denna kunskap (54 st)		6	14	34	4,5		Jag visste inte att behovet fanns! Tips om datalek och lån av e-böcker bra
18. Kursen var passande för mitt/vårt barns kommunikationssvårigheter (54 st)	1	2	6	15	30	4,3	Ja men vi behöver mera! Förvånad att kursen passar så många olika handikapp Ev. om åldersspannet varit mindre
19. Den här kursen kom i rätt tid för vår familj (53 st)	3	4	16	6	24	3,8	Lite för sent/hade behövt kursen tidigare Hade fullt upp med att jobba med tecken Viktigt och bra eftersom det minskar konflikter
20. Kursledarna har kunnat förmedla kunskapen (54 st)		1	9	44	4,8		Toppenledare – mänskliga och mysiga De var bra på att minnas vad man berättat Mycket bra Bra pedagogik, bra sätt att styra gruppen

Upplever du någon förändring i ditt eget sätt att kommunicera? Föräldrarna gav konkreta exempel och angav bland annat att de tar och ger mer tid, väntar in barnet mer och att de själva blivit tydligare genom att kommunicera ”långsammare och enklare”. Några föräldrar tycker att det har blivit roligare att kommunicera med sina barn.

Upplever du någon förändring i ditt barns sätt att kommunicera? Några föräldrar angav att ingen nämnvärd förändring har skett och att deras barn är för små för att man ska kunna se tydliga effekter. Andra föräldrar säger att deras barn visar större intresse för kommunikation, att barnen utvecklats och är noggrannare med att föräldern ska förstå.

Efter introduktionen av KomIgång-kartorna, upplever du någon förändring i ditt eget sätt att kommunicera? Några nekande svar fanns och det berodde på att barnen var för små eller att det inte var aktuellt med kommunikationskartor. Andra föräldrar kände sig mer motiverade, riktade sig mer till barnet och hade sänkt tempot i sin kommunikation med barnet. Några föräldrar tyckte det tog tid att komma över ”spärren” att använda kartorna.

Efter introduktionen av KomIgång-kartorna, upplever du någon förändring i ditt barns sätt att kommunicera? Föräldrarna angav att deras barn visade nyfikenhet och förståelse för föräldrarnas riktade kommunikation på ett annat sätt än tidigare. Någon angav att barnet visade stor glädje och större spontanitet. Några föräldrar kunde inte utvärdera detta eftersom deras barn var för små.

Vad skulle det ha varit mindre av innehållsmässigt i kursen? Vissa föräldrar framhöll att kursen ibland var lite väl teoretisk och några tyckte att det var för mycket prat kring kommunikationskartor och bildkommunikation. Någon förälder efterlyste mer exakthet i förhållande till ämne och en annan tyckte att det skulle ha varit mindre om att kommunikation är viktigt och mer om ”hur kommunikation händer”.

Vad skulle det ha varit mer av innehållsmässigt i kursen? Föräldrarna lyfte bland annat fram att det skulle ha varit mer praktiska övningar, liknande kurstillfället på DART/regionalt kommunikationscenter. Några föräldrar skulle vilja ha haft mer om teckenkommunikation, hjälp med grovplanering av kommunikationspass och några skulle vilja ha sett fler AKK-exempel, som till exempel kommunikationspass och kommunikationskartor.

Hur tycker du kursen kan förbättras? Ett par föräldrar ansåg att det hade varit värdefullt om deras barn kunde ha varit med vid något tillfälle på kursen. En förälder lyfte fram att alla som deltagit i kursen efter denna borde få tid på habiliteringen för individuell utvärdering och planering av framtida insatser. Behov av repetition och uppföljning återkom ofta bland

föräldrarnas kommentarer liksom att kursen måste ges till föräldrar så fort barnen fått sin diagnos. Någon tyckte att kursen kunde komprimeras medan andra ville ha fler kurstillfällen. Några föräldrar önskade mer information om tecken som AKK.

Vad var mest positivt med kursen? Här lyfte de flesta föräldrarna fram värdet av att träffa andra i samma situation. Samtalet med andra föräldrar, råd och tips var viktigt, liksom att dela med sig av sina egna erfarenheter. Föräldrarna angav att de blivit tvingade att fundera och att de blivit mer motiverade av kursen. Kursledarna fick mycket beröm för sitt professionella sätt. Bekräftelsen på att man som förälder ”inte gör fel” var värdefull. Vikten av att få se olika former av AKK och nyttan av AKK lyftes också fram.

Vad var mest negativt med kursen? Någon förälder skulle vilja ha haft mer konkreta hjälpmedel än kommunikationskartorna. Samma förälder uttryckte att kurstillfället på DART var för kort. Någon tyckte att det var för få tillfällen, att man ville ha mer ”men nu är det slut”. Några föräldrar tog upp kurstiden, att det var för långt att åka till kursen och att det ibland har varit så att någon kursdeltagare pratat lite väl mycket. För små grupper liksom att det stundtals varit lite väl teoretiskt togs också upp som negativa aspekter.

Diskussion

Studien visar att KomIgång är en lämplig tidig intervention för föräldrar till barn som har omfattande kommunikationssvårigheter och att det är viktigt att föräldrar tidigt i habiliteringsprocessen får ta del av kursen innan de går vidare med övrig AKK-intervention. Det är viktigt att olika yrkesgrupper inom olika habiliteringsverksamheter har kännedom om kursen så att föräldrar får information och uppmuntras att delta.

Flera föräldrar, både de som intervjuats och de som besvarat kursutvärderingsenkäten, framhåller att kommunikationen med deras barn blivit roligare. Detta är ett mycket viktigt resultat av KomIgång som kan bero på att föräldrarna, och därmed barnen, fått verktyg att förstå varandra bättre och att barn, som haft utagerande beteende, blivit lugnare när kommunikationen förbättrats (Donenberg & Baker, 1993). Studiens samlade resultat tyder på att KomIgång haft stort värde för föräldrarna och fyllt en viktig funktion när det gäller föräldrarollen. En viktig aspekt är vetskapen att man som förälder till ett funktionshindrat barn med kommunikationssvårigheter inte är ensam i sin situation. Föräldrarna ansåg att de i kursen fått bekräftelse och kunskap om kommunikation via kursledare och kurskamrater. Kursen stärkte inte bara kommunikationen med barnen utan även självförtroendet hos föräldrarna, vilket i sin tur gett ökad trygghet i föräldrarollen, något som i förlängningen kan ge ökad livskvalitet. Stärkt självförtroende gjorde enligt de intervjuade föräldrarna att de fick kraft att ställa högre krav på omgivningen och kommunikativt bemötande av barnet i olika sammanhang, till exempel skolan. Vikten av att utarbeta metoder för att involvera förskola och skola i barnens kommunikation diskuteras även i en utvärdering av Hanen-programmet som gjorts av Girolametto, Greenberg och Manolson (1986).

De intervjuade föräldrarna berättade hur de efter kursen arbetat för att utöka kommunikationen med sina barn med hjälp av AKK. De har involverat mor- och farföräldrar, som också är en viktig del av barnets nära omgivning, och har lotsat bekanta och lekkamrater för att ge dem ökade kunskaper och stöd i kommunikationen med barnet. Vikten av kunskap hos, och stöd till, kommunikationspartnern framhålls av King, Batorowicz och Shepherd (2008) m fl. Föräldrarna framförde att de sänkt tempot i kommunikationen och likaså inväntade sina barn mer efter kursen. Holck (2006) och Pennington och Thomson (2007) rapporterar liknande fynd. I studien framkom också att föräldrar har uppskattat att teorier konkretiserats. På detta sätt har man fått bättre kunskap om sitt barns kommunikation vilket är

nödvärdigt för att den intervention man arbetar med ska ha en positiv inverkan på barnets utveckling (Bishop, 1997; Kaiser, 1993; Mahoney et al, 1998).

Föräldrar till barn yngre än 1 år har deltagit i KomIgång och även om de inte haft så stor glädje av till exempel kommunikationskortor har de uppskattat information om andra typer av AKK. De kan också ha stärkt sin förmåga att tolka och besvara sina barns kommunikativa initiativ. Föräldrar till barn med kommunikationssvårigheter bör få kunskap om AKK så tidigt som möjligt (Ronski & Sevcik, 2005) och föreliggande studie tyder på att KomIgång är en bra metod för att förmedla sådan kunskap. De intervjuade föräldrarna och flera av de föräldrar som besvarat den skriftliga kursutvärderingsenkäten har framhållit att det hade varit värdefullt för dem att gå kursen tidigare. Detta resultat stämmer väl överens med den första utvärderingen av AKKTIV (Karlsson & Melltorp, 2006) och tyder på att KomIgång är en grundkurs som ska erbjudas föräldrar i ett tidigt skede av habiliteringsprocessen.

Kursen som helhet skattades högt av de 29 (av 54) föräldrar som besvarat frågan. Helhetsbedömningen har inte funnits med under hela tiden som utvärderingsenkäten har använts och alla föräldrar har heller inte besvarat frågan. Det kan bero på att den ganska omfattande kursutvärderingen har frågan på enkätens sista sida, där ett antal frågor som ska besvaras med fri text också återfinns. Det kan ha gjort att man helt enkelt inte sett frågan. Den skattningsfråga som fick lägst poäng var ”den här kursen kom i rätt tid för vår familj”, vilket stämmer med de intervjuade föräldrarnas erfarenhet; de skulle behövt gå kursen tidigare. Det kan också vara så att föräldrar med yngre barn gjort lägre skattningar eftersom man kanske enbart tagit till sig vissa delar av kursen. Skattningsfrågan som uppnådde högst poäng på den femgradiga skattningsskalan var ”kursledarna har kunnat förmedla kunskapen”, vilket visar att kursledarna på ett bra sätt nått ut med kursens budskap.

Föräldrarnas behov av återkoppling diskuterades också av kursledarna som genomgående såg ett stort behov hos föräldrarna att få bekräftelse på hur de själva upplever sina barn och kommunikationen. Genom detta blir föräldrarna bättre rustade att axla rollen och ansvaret som kommunikationspartner till sitt barn (Ferm & Thunberg, 2008). Ett led i denna process i KomIgång är det avdramatiserade moment där föräldrarna får placera sitt barn i passande kommunikationsutvecklingsnivå. Att veta var barnet befinner sig utvecklingsmässigt är en sporre för fortsatt arbete med kommunikation och AKK (Ronski, Sevcik, Hyatt & Cheslock, 2002). Både föräldrar och kursledare framförde att momentet ger mycket utrymme för reflektion men att det kan vara arbetsamt att göra en ”gradering” av sitt barn. Kursmomentet har haft en gynnsam inverkan på föräldrarnas tankar om, styrka och inställning till kommunikation som en naturlig del av vardagen. Kaiser (1993) och Mahoney et al (1998) framhåller vikten av denna typ av kunskap hos föräldrar.

Grunden för god habiliteringsverksamhet, vård och omsorg är professionell kompetens och gemensamma värderingar, attityder och förhållningssätt inom arbetsgruppen. Den professionella dialogen är betydelsefull för personliga läroprocesser och i slutänden för verksamhetens utveckling (Svedberg, 1992). Kursledarna i föreliggande studie ansåg att det faktum att man arbetat tillsammans i par, i kombination med relevant kursinnehåll, har gjort att man kunnat möta föräldrar med olika budskap om kommunikation. Kursledarna hade delvis olika yrkesbakgrunder men arbetade dagligen med kommunikation. Av intervjuerna framkommer att det krävs god kunskap om kommunikation av den som ska leda en KomIgång-kurs, något man bör ha i åtanke när nya kursledare ska rekryteras. Kursledarna anser att de ”växt in” i kursmaterialet och rollen som kursledare. Allt eftersom har man kommit på förslag till förändringar och man har också reflekterat över vilken teoretisk nivå kursen bör ha. Vissa kursledare har fått uppleva utmaningen att undervisa med tolk och har även sett vissa brister i sin egen grundutbildning, bland annat när det gäller kunskap och vana att leda grupper. Att föräldrarna hade en ”främmande” kursledare att diskutera med var

positivt men samtidigt en utmaning för kursledarna. Samtliga kursledare var eniga om att KomIgång kan sägas vara en grundförutsättning för att föräldrar ska kunna arbeta vidare med AKK-processen (Romski, et al, 2002). Kursledarna berättar också om positiv respons från sina respektive verksamheter. Vikten av stöd inom verksamheten lyfts också fram i Pennington och Thomsons (2007) utvärdering av en Hanen-utbildning.

Deltagarantalet i KomIgång-kurserna har varierat och detta har avspeglats i innehåll och intensitet i de diskussioner som förts. Karlsson och Melltorp (2006) föreslår en gruppstorlek på 5-10 föräldrar, där det finns utrymme för alla i samtalet och minst fem barn att diskutera. De gånger som en förälder i någon grupp har tagit större plats har detta uppskattats från kursledarhåll. Upplevelsen har varit att dessa personer i allmänhet har entusiasmerat övriga föräldrar. Enkätutvärderingen visar att föräldrar, tvärtemot vad kursledarna uttryckt, kan uppleva det besvärande när vissa föräldrar pratar mycket. Kursledarna ansvarar för att gruppdynamiken fungerar och i framtida kursledarutbildningar för KomIgång bör man lägga mer tid på att tala om detta.

Kommunikationskartorna utgör ett viktigt moment i KomIgång. I samband med utveckling av kursen bör man dock ta hänsyn till de reflektioner som kommit fram i detta arbete. Kursledarna upplevde att kartorna inte passade alla föräldrar, bland annat de föräldrar som etablerat teckenkommunikation med sina barn eller där barnen varit för små. Föräldrarna tyckte tanken bakom kommunikationskartorna var bra men att det vid kurstillfället blev lite för mycket att ta in. Liknande åsikter framkom i den skriftliga utvärderingen, där vissa föräldrar var mycket nöjda med kartorna medan andra tyckte att de inte alls passade dem. Dessa resultat ligger också i linje med resultaten i Carlsson och Erikssons (2008) studie.

Hemuppgifterna är exempel på praktiska och konkreta övningar som uppskattats av föräldrarna men som ibland upplevts som svåra att hinna med. Hemuppgifterna bör finnas kvar i KomIgång men kanske ska man se över dem regelbundet och eventuellt anpassa till olika föräldrars behov och möjligheter. I framtida kursledarutbildningar bör man informera blivande kursledare om vikten av att använda exempel som är välbekanta för föräldrarna, allt för att kursen ska bli så konkret som möjligt. Likaså bör framtida KomIgång-kurser innehålla svenska filmer.

Till studien valdes en mixad design med både kvalitativa och kvantitativa metoder. Data inhämtades från olika källor, dels genom intervjuer, dels genom en skriftlig kursutvärdering. För att undersöka föräldrars och kursledares upplevelser av KomIgång-kursen ansågs en fenomenologisk ansats lämplig. I intervjuerna kunde deltagarna modifiera sina åsikter och tankar. Under diskussionernas gång sammanfattade författaren det som sagts och ställde klagörande frågor. Detta var ett sätt för författaren att försäkra sig om att deltagarna uppfattats korrekt och var också ett led i att uppnå trovärdighet. För att inte styra deltagarna allt för mycket valde författaren att låta deltagarna prata så fritt som möjligt, vilket exempelvis avspeglade sig i diskussioner som hade med kursledarrollen att göra. Dessa diskussioner var mindre livliga än diskussioner kring andra ämnen.

Genom att förintervjuer genomfördes kunde dels den öppna-semistrukturerade intervjumetoden (Kvale, 1997) prövas, dels en relevant frågeguide utvecklas. Samtliga intervjuer genomfördes av författaren. Det finns alltid en risk att intervjuarens förståelse kan färga de tolkningar som görs i analysen. Intervjuaren hade ingen kunskap om KomIgång-kursen men troligtvis mer förkunskaper om föräldrarnas situation än många andra eftersom hon arbetat med datainsamling för AKKTIV-projektet. Att ha en god förståelse för en av målgrupperna ses i sammanhanget som positivt eftersom intervjuaren då kunde sätta sig in i föräldrarnas berättelser. Att de intervjuade föräldrarna och kursledarna inte var delaktiga i den övriga forskningen kring AKKTIV sågs som positivt. De intervjuade föräldrarna hade aldrig träffat varandra och detta kunde märkas i början av diskussionen eftersom de då ganska strikt

diskuterade kring stimulimaterialet. När föräldrarna sedan började utbyta erfarenheter och lärde känna varandra framkom många intressanta saker som de hade gemensamt och tyckte var viktiga att lyfta fram. Kursledarna i respektive par kände varandra. Därmed kan ett grupptänkande (Wibeck, 2000) och tankar om att det finns ett rätt och fel i det man samtalar om funnits. De parintervjuade kursledarna var alla aktiva i diskussionerna och framstod som trygga och avslappnade. Diskussionerna hade många överlappande yttranden, man fyllde i för varandra och diskuterade sina intryck av kursen med stort engagemang vilket enligt Wibeck är en av fördelarna med att intervjua personer som känner varandra tillsammans. De intervjuade föräldrarna och kursledarna hade olika personligheter vilket bidrog till att de tog olika stor del av taltiden. Ingen av de intervjuade tog en övervägande del av taltiden och den gemensamma nämnaren, KomIgång-kursen, engagerade samtliga deltagare.

Under analysen användes både låg- och högteknologi. Alla textenheter kodades och genom detta kunde man vara säker på att data inte uteslöts. I kodningen av materialet användes NVIVO8 som gav en bra överblick. Programmet användes som administrativt stöd, vilket bland annat främjar kreativiteten på ett annat sätt än om endast lågteknologisk kodning används (Svensson & Starrin, 1996).

Anteckningarna från förintervjuerna sändes till de intervjuade för godkännande vilket inte skedde med transkriptionerna från parintervjuerna. En av anledningarna till detta var att inte belasta de intervjuade personerna med det mycket omfattande färdigtranskriberade materialet. För att uppnå pålitlighet har en oberoende person granskat överensstämmelsen mellan transkriptionerna och det inspelade materialet. Två oberoende personer har också analyserat och kodat materialet samt fört en konsensusdiskussion med författaren. De oberoende personernas kodningar överensstämde i hög utsträckning med författarens.

Studiens deltagare har beskrivits gällande urval, miljö samt övriga demografiska fakta. Likaså har datainsamlings- och analysprocessen beskrivits noggrant, vilket stärker studien vad gäller överförbarhet (Graneheim & Lundman, 2004). Endast två föräldrar har intervjuats och deras åsikter kan inte sägas gälla för hela gruppen föräldrar till barn med omfattande kommunikationssvårigheter. Det höga antalet kursenkäter som utvärderats stärker dock överförbarheten av studiens resultat.

Kliniska implikationer och framtida forskning

Föreliggande studie har visat att KomIgång är en lämplig tidig intervention för föräldrar till barn som har omfattande kommunikationssvårigheter. Arbetet med studien har väckt funderingar om hur man ska gå vidare med utvärdering och forskning. Det vore intressant att få ta del av upplevelser hos en större population av föräldrar och kursledare, exempelvis genom en fokusgruppstudie. Detta blir möjligt om KomIgång ges på fler ställen i landet än i Västra Götalandsregionen. Att inventera och undersöka logopeders och andra yrkesgruppers upplevelser av att leda grupper är också något som bör göras, särskilt med tanke på att gruppverksamhet förekommer inom all form av logopedisk verksamhet.

Likaså vore det intressant att undersöka hur kunskapen i KomIgång skulle kunna spridas till fler verksamheter, exempelvis förskolor och skolor. Även andra verksamheter är intressanta för en framtida spridning av KomIgång, exempelvis verksamheter för äldre funktionshindrade och demenssjuka.

Referenser

- Ask, G., Carlstrand, A. & Thunberg, G. (2003). *KomKit-materialet*. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet.
- Bagnato, S. J. (2007). *Authentic assessment for early childhood intervention, best practices* (ss 255-282). New York: The Guilford Press.
- Baxendale, J. & Hesketh, A. (2003). Comparison of the effectiveness of the Hanen Parent programme and traditional clinical therapy. *International Journal of language and communication disorders*, 38 (4), ss 397-415.
- Baxendale, J., Frankham, J. & Hesketh, A. (1997). The Hanen parent programme: A parent's perspective. *International journal of language and communication disorders*, 36, suppl, ss 511-516.
- Bishop D.V.M. (1997). *Uncommon understanding*. Hove: Psychology Press.
- Brodin, J. & Lindstrand, P. (2007). *Perspektiv på IKT och lärande för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Burnard, P. (1991). A method of analysing interview transcripts in qualitative research. *Nurse Education Today*, 11, ss 461-466.
- Donenberg, G. & Baker, B.L. (1993). The impact of young children with externalizing behaviours on their families. *Journal of abnorm child psychology*, 21 (2), ss 179-198.
- Edhlund, B.M. (2008). *Allt om NVIVO 8*. Stallarholmen: Form & Kunskap AB.
- Ello, L.M. & Donovan, S.J. (2005). Assessment of the relationship between parenting stress and a child's ability to functionally communicate. *Research on Social Work Practice*, 15 (6), ss 531-544.
- Ferm, U. (2006). *Using language in social activities at home: A study of interaction between caregivers and children with and without disabilities*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet: Institutionen för lingvistik.
- Ferm, U. & Thunberg, G. (2008). Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK): I L. Hartelius, U. Nettelbladt & B. Hammarberg (Red.), *Logopedi*. Lund: Studentlitteratur.
- Girolametto, L.E., Greenberg, J. & Manolson, H.A. (1986): Developing dialogue skills: The Hanen early language parent program. *Seminars in speech and language*, 7 (4), ss 367-382.
- Graneheim, U. H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24 (2), ss 105-112.
- Hartman, J. (2001). *Grundad teori: teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Holck, P. (2006). *Hanen föräldraprogram – en utvärdering*. Malmö: Elanders Berling.
<http://www.hanen.org/web/Home/AboutHanen/tabid/66/Default.aspx>. Hämtad 24 oktober, 2008.
- <http://www.hanen.org/web/Home/AboutHanen/OurApproach/tabid/67/Default.aspx>.. Hämtad 24 oktober, 2008.
- ICF, Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (2003). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Kaiser, A. (1993). Parent-implemented language intervention: an environmental system perspective. I A. Kaiser & D. Grey (Red.), *Enhancing children's communication, Research Foundations for intervention, vol II* (ss 63-84). Baltimore: Paul H Brookes Publishing Co.
- Carlson, L. & Eriksson, A. (2008). *Utvärdering av Komlgång-kartorna – föräldrars upplevelse och användning av ett kommunikationshjälpmedel under en föräldrautbildning*. Opublicerad magisteruppsats i logopedi, Göteborgs universitet: Institutionen för neurovetenskap och fysiologi/LOGOPEDI.

- Karlsson, E. & Melltorp, M. (2006). *Utvärdering av AKKTIV – tidig intervention till föräldrar som har barn med omfattande kommunikationssvårigheter*. Opublicerad magisteruppsats i logopedi, Göteborgs universitet: Institutionen för neurovetenskap och fysiologi/LOGOPEDI.
- Kent-Walsh, J. & McNaughton, D. (2005). Communication partner instruction in AAC: present practices and future directions. *Augmentative and Alternative Communication*, 21 (3), ss 195-204.
- King, G., Batorowicz, B. & Shepherd, T.A. (2008). Expertise in research-informed clinical decision making: Working effectively with families of children with little or no functional speech. *Evidence-Based Communication Assessment and Intervention*, 2 (2), ss 106-116.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Linell, P. (1994). *Transkription av tal och samtal: teori och praktik*. Arbetsrapport från tema K 1994:9. Linköpings universitet.
- Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R.R., Spiker, D. & Wheedon, A. (1998). The relationship of parent-child interaction to the effectiveness of early intervention services for at-risk children and children with disabilities. *Topics in early childhood special education*, 18, ss 5-17.
- Mahoney, G. & Powell, A. (1988). Modifying parent-child interaction: Enhancing the development handicapped children. *Journal of Special Education*, 22, ss 82-96.
- McCullum, J. & Hemmeter, M.L. (1997). Parent-child interaction intervention when children have disabilities. I M.J. Guralnick, (Red.), *Effectiveness of early intervention*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Morgan D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. Two Oaks: Sage Publications
- National Joint Committee for the communication needs of persons with severe disabilities (1992). *Guidelines for meeting the communication needs of persons with severe disabilities* [Guidelines]. Hämtad 24 oktober, 2008, från <http://asha.org/njc>.
- Nettelbladt, U. & Salameh, E.K.(2007). *Språkutveckling och språkstörning hos barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Pennington, L., & Thomson, K. (2007). It takes two to talk – The Hanen program and families of children with motor disorders: a UK perspective. *Child: care, health and development*, 33(6), ss 641-702.
- Pring, T. (2005). *Research Methods in Communication Disorders*. London: Whurr.
- Romski, M.A. & Sevcik, R. (2005). Augmentative communication and early intervention: myths and reality. *Infants and young children*, 18 (3), ss 174-185.
- Romski, M.A., Sevcik, R., Hyatt, A.M. & Cheslock, M. (2002). A continuum of AAC language intervention strategies for beginning communicators. In J. Reiche, D.R. Beukelman & J. Light (Red.), *Exemplary practises for beginning communicators*. Baltimore: Paul H Brookes.
- Schlosser, R.W. (2003). Validity. The foundation for evaluating the efficacy of interventions. I R.W. Schlosser (Red.), *Efficacy of augmentative and alternative communication* (ss 27-41). San Diego: Academic Press.
- Stahely, J. (2000). Prologue: The communication dance. I M. Fried-Oken & H.A. Bersani (Red.), *Speaking up and spelling it out: Personal essays on augmentative and alternative communication* (ss 1-12). Baltimore: Paul H Brookes.
- Svedberg, L. (1992). *Gruppsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, P-G. & Starrin, B. (1996). *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Thunberg, G. (2007a). *Using speech-generating devices at home. A study of children with autism spectrum disorders at different stages of communication development*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet: Institutionen för lingvistik.

- Thunberg, G. (2007b). *Projektbeskrivning: Utvärdering av AKKTIV – AKK – Tidigt intervention till föräldrar som har barn med omfattande kommunikationssvårigheter* [elektronisk version]. DART – Kommunikations- och dataresurscenter. Drottning Silvias barn- och ungdomssjukhus, Göteborg.
- Wallen, G. (1996). *Vetenskap och forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilder, J. Axelsson, C. & Granlund, M. (2004). Parent-child interaction: a comparison of parents' perception in three groups. *Disability and rehabilitation*, 26, 21/22, ss 1313-1322.